

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1378588/1

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב דוד ברוך לאו – נשיא

המערערת: פלונית (יורשת עיזבון המנוח אלמוני) (ע"י ב"כ עו"ד אבנר קלוזנר)

נגד

המשיבה: אלמונית (ע"י ב"כ עו"ד מאיר לוזון)

הנדון: האם מוסמך בית הדין לסיים הליך ולפסוק חיוב כתובה לאחר מות הבעל והאם יש ליורשי הבעל זכות עמידה בדיון זה?

החלטה

לפני בית הדין בקשת רשות ערעור של אחות האיש [אלמוני], הזוכה בנכסיו מכוח צוואה, על החלטת בית הדין האזורי בחיפה מיום ל' בניסן התשפ"ב (1.5.2022), בתיק הכתובה שהתנהל בין [אלמוני] ל[אלמונית] (מס' התיק בבית הדין האזורי 587451/6) ובו פסק בית הדין על חיוב הכתובה. כמו כן היא מבקשת לערער על החלטת בית הדין הנוספת מיום כ"ג בסיוון התשפ"ב (22.6.2022) הדוחה את בקשתה לעיכוב הביצוע שהגישה.

החלטות בית האזורי – מושא הערעור

ביום ל' בניסן תשפ"ב (1.5.2022) ניתנה החלטת בית הדין האזורי – מושא הערעור, שבסיומה נאמר:

[...] לאור האמור, אין ספק שמגיע לאישה את כתובתה:

אין ספק שמא נתן האיש לאישה כספים, מאחר שלא הועלתה טענה מצד האיש ובאת כוחו בדיון, דווקא באת כוח האיש, המנוח, [דאז] טענה "הדבר שמעכב הינה הכתובה", ובית הדין הביא את הצדדים להסכמה שהדיון בכתובה יהיה לאחר מועד הגט.

כמו כן מעולם לא הועלתה טענה שהאישה תפסיד את כתובתה [...]

האישה מודה שקיבלה בתיק הרכושי באיזון המשאבים סך של כ-150,000 ש"ח. לדברי באי כוח האישה, יש צוואה שכתב האיש, המנוח, ועליה יש דיון בבית המשפט. בצוואה אחרתו היא המוטבת. האישה והילדים באמצעות באי עוה"מ הגישו התנגדות כי היא נערכה כאשר האיש, המנוח, לא היה יכול להחליט בעצמו. גם מי שרשם את הצוואה היה בעייתי.

בית הדין זימן פעמיים לדיון את אחות האיש המנוח לדיון בעניין כתובת האישה מאחר והינה המוטבת בצוואה כדי לשמוע את טענותיה אם ישנן, אך היא העדיפה שלא להופיע [...]

(כאן בא פירוט הפרוטוקולים של הדיונים שבהם לא הופיעה האישה והופיעו הילדים שלא התנגדו והעבירו את החלטות האקטואר, ובית הדין המשיך:)

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לאחר העיון, היות שילדי האישה אינם מתנגדים לגביית הכתובה על ידי אימם; שווי הכתובה – 500,000 לירות ישראליות – נכון להיום הינו בסך 891,024 ש"ח, על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה; מסכום זה יש לקזז את סכום איזון המשאבים שקיבלה בסך 150,000 ש"ח, ולאור האמור:

האישה [אלמונית] זכאית לקבל את כתובתה בסך של 741,024 ש"ח מעזבוני המנוח, סכום זה יילקח לאלתר מהעזבוני.

המערערת, אחות האיש, ביקשה עיכוב ביצוע על גביית הכתובה, ובית הדין האזורי דחה ביום כ"ג בסיוון התשפ"ב (22.6.2022) את בקשתה בהחלטה הבאה:

בפנינו בקשת הגב' [פלונית] (אחות המנוח) למתן צו עיכוב ביצוע וביטול הפסיקתא. בית הדין לא נעתר לבקשה לאור האמור לקמן.

א. פסק הדין הינו חלוט ואף עבר זמן המותר לערעור בהתאם לתקנות הדין תקנה קכא שהינו שלושים יום וכן האמור בתקנות הדין תקנה קלב–קלג.

ב. הגב' [פלונית] הוזמנה לדיונים כדין, כאמור בתקנות הדין תקנה לז, באמצעות הדואר, פעמיים, ועשתה דין לעצמה ולא הופיעה לדין.

1. ראה פרוטוקול הדיון מיום ט"ז בשבט התשפ"ב (18.1.2022).

2. ראה פרוטוקול הדיון מיום י"א באדר ב' התשפ"ב (14.3.2022).

ג. באשר לדברים התמוהים שכתב בא כוח הגב' [פלונית] לעניין השיהוי – ראה שולחן ערוך (אבן העזר סימן קא סעיף ד) שכתב: "גרושה לעולם אינה מוחלת אפילו שהתה כמה שנים."

ד. בעניין תביעת הכתובה:

בתאריך א' באלול התשע"ג (7.8.2013) האישה פתחה תביעת גירושין וכתובה, הכתובה הינה על סך 500,000 לירות ישראליות.

בדיון שהתקיים בתאריך י"ד בשבט התשע"ד (15.1.2014) ניתנה הסכמה להתגרש בכפוף לאמור בפרוטוקול הדיון.

ב"כ הבעל: אין בעיה שיוסדר גט בהקדם. הקושי היחיד זו תביעת הכתובה. שטרנפלד נתן חוות דעת של 140,000 ש"ח. הכתובה נבלעת באיזון כמה וכמה פעמים וכידוע ש'אין כפל מבצעים'.

בית הדין: אנחנו מציעים שהצדדים יתגרשו ונדון אחרי הגט בכתובה. נצטרך לכאורה לקיים דיון הוכחות.

הצדדים התגרשו בתאריך ב' בניסן התשע"ד (2.4.2014).

הדיונים בכתובה לא התקיימו, ואף נידחו גם בסיבת הקורונה. כמו כן בית הדין המתין לקבלת פסק הדין הרכושי.

בתאריך י"ח בכסלו התשע"ד (21.11.2013) ניתנו צווי עיקול ובתאריך י' בכסלו התשע"ו (22.11.2015) בוטלו העיקולים – למעט העיקול שניתן בתאריך ב' תמוז התשע"ד (30.6.2014) על זכויות הנתבע [אלמוני] אצל המחזיק [...] עד לסך של 100,000 ש"ח.

בתאריך כ"ח באייר התש"ף (22.5.2020) האיש נפטר לבית עולמו.

ה. לאור האמור [...] יש לדחות את הבקשה, התיק ייסגר.

עד כאן החלטות בית הדין האזורי – מושאות הערעור.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

טענות בקשת רשות הערעור ועיכוב הביצוע

המערערת טוענת כי לא ייתכן שיתקיים דיון לחיוב כתובה בהעדר הנתבע, וגם כי בתביעה כנגד עזבונו כוונתה תביעה כנגד היורשים ולא כנגד 'העזבונו' שאינו ישות משפטית בפני עצמה, ומשום כך כאשר המערערת היא הזוכה ברכושו מחמת הצוואה הרי שהיא הנתבעת ולא ניתן לתת פסק דין בהעדרה, ולכל הפחות היה על בית הדין להמתין עד לקבלת הכרעת בית המשפט על כשרות הצוואה.

בנוסף היא טוענת כי בהתאם לחוק הירושה, תשכ"ה – 1965, סעיף 155 בית הדין אינו מוסמך לתת החלטה בעניין הירושה אלא בהסכמה בכתב של הצדדים וקבלת סמכות בית הדין בכתב. עוד היא מוסיפה כי לא קיבלה את התביעה ואת הזימון לדיון כנדרש.

דיון והכרעה

אף שמדובר בבקשת רשות ערעור [רשות לערער לאחר המועד הקבוע ובהתאם לתקנה קלט לתקנות הדיון], שהרי ממועד החלטת הכתובה עבר מועד הערעור, בכל זאת נבחנת הבקשה לגופה בשל הסבירות שהמבקשת לא הייתה ערה לצורך שלה להיות מעורבת בסכסוך הגירושין, או משום טענתה שלא קיבלה הזמנה ולא ידעה על הדיון הצפוי.

לאחר העיון נראה כי דין בקשת 'הטוענת לזכייה בעזבונו' לערער על החלטת חיוב הכתובה להידחות מכמה טעמים, הן מבחינה הלכתית והן מבחינה חוקית.

המבקשת עצמה מודעת להיות מעמדה כזוכה ברכוש מעמד שעדיין לא הוברר והוא תלוי ועומד בבית המשפט. אך לאחר העיון דינה של הבקשה להידחות גם אם יתברר מעמדה כזוכה בנכסי הנפטר:

אין מקום לבטל את ההכרעה מאחר שהדיון החל בפני שני הצדדים, הגרוש והגרושה, ונשמעו טענותיהם לגבי חיי הנישואין ונסיבות הגירושין, ולכן, למרות מתן פסק הדין לאחר פטירת הגרוש ומבלי שהמבקשת שבאה במקומו של הגרוש הופיעה לפני בית הדין, הרי שפסק הדין קיים ושריר, ואדרבה: הזוכה בנכסים אינה צד לדיון על הכתובה כפי שיתבאר.

מאותם טעמים שיתבארו המבקשת גם אינה בעלת מעמד לערער על אותן החלטות.

אבאר את הדברים תחילה מבחינה הלכתית.

האם ניתן לפסוק בדיני ממונות לאחר שנשמעו הצדדים, למרות שלא ניתנה זכות לעמידה בפני בית הדין למי שבא מכוחו?

בשו"ת הרשב"א (חלק ב סימן קצב) דן בשאלה כעין זו, במי שנשמעו דבריו בבית הדין ונתנו לו זמן להביא ראיות ועבר הזמן ולא הביא, אבל טען שהעביר את זכויותיו לאדם אחר ואותו אדם רוצה להביא ראיות. ופסק הרשב"א שאף על פי שעבר הזמן עדיין אפשר להביא ראיות, אבל ככל שאי אפשר להביאן מייד אין לעכב את פסיקת הדין בשביל זה, משום שאפשר לפסוק את הדין לפי החומר שנמצא בפני בית הדין ואם לאחר זמן תובא ראיה אפשר יהיה לבטל את הדין.

ואלו דבריו שם:

שאלת: ראובן תבע משמעון שיחלוק עמו קרקע שהיה לאביהם והוא מוחזק עכשו ביד שמעון, וטען שמעון שהוא שלו, וטענו בפני בית דין. ועוד תבע ראובן זמן מבית דין להביא עוד ראיה, ונתנו לו, וחייבוהו להביא כל ראיותיו שיש לו עד אותו הזמן, ואם לא הביא בטלו זכויותיו, וקבל, ועבר הזמן, ולא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הביא. וכשרצו בית דין לפסוק את הדין על פי טענותיהם וראיותיהם הראשונות, טען ראובן שנתן זכותו ללוי, ואין להם לפסוק את הדין שלא בפניו, שאין חבין לאדם שלא בפניו. ושמעון טוען דיש להם לפסוק על פי הטענות הראשונות, דלא עדיף לוי מגברא דאתי מחמתיה. הודיענו: הדין עם מי?

תשובה: תחילת כל דבר, אני אומר שכבר ידעתם שאף על פי שבית דין קובעים זמן לראובן להביא כל ראיות שיש לו עד אותו הזמן ולא מצא בתוך הזמן, ומצא לאחר זמן, כל זמן שמביא ראיה סותרת את הדין, שזו היא ראיה ראשונה שהלכה בה כרבן שמעון בן גמליאל, דמה יעשה זה שלא מצא ראיה תוך הזמן עד עכשיו. ואפילו התפס זכותיה בבי דינא ואמר "אי לא אתינא עד זמן פלוני ליבטלן זכותיה", דאסיקנא בנדרים פרק ארבעה נדרים דבטילן זכותיה, הא אמרינן התם במסקנא "והלכתא: אסמכתא קניא, והוא דקנו מיניה בבית דין חשוב", כלומר: בבית דין חשוב דאלימי לאפקועי ממונא – הא לאו הכי: לא קנה ואפילו אמר "מעכשו", דאף על גב דקימא לן דאסמכתא בדאמר "מעכשו, קנה", כדאיתא בפרק איזהו נשך גמרא הלוהו על שדהו, שאני הכא: דהוויא אסמכתא דבי דינא, דבית דין מכריחין אותו לבטל זכותיו אם לא הביא עד זמן ידוע. וכל שאינו מתנה מדעתו, לא בטל, אלא אם כן קנו מידו, ובבית דין חשוב. ולפיכך: בין ראובן זה בין לוי מקבל מתנתו – כל זמן שמביאין ראיה, סותרין את הדין.

ולפסוק את הדין על פי הטענות הראשונות שלא בפני לוי – מסתברא שכל זמן שלוי בעיר או במקום קרוב, שולחין לו. אם בא וטען והביא ראיה מיד – שומעין לו. ואם לא בא, או שבא ואמר "תנו לי זמן שאביא ראיה" – אין שומעין לו, דלא עדיף מגברא דאתי מחמתיה, אלא פוסקין את הדין, ואפילו שלא בפניו [...] אבל במתנה דעלמא, מה איכפת לן. הא כל זמן שמביא ראיה, סותר את הדין. הילכך: חותכין דינו היום. ושומעין דבריו למחר, אם הביא ראיות לסתור את הדין. וכן דעת הרב בעל העטור, וכן כתב בקבלת עדות.

דברי הרשב"א נפסקו בחושן משפט (סימן טז סעיף א) גם לגבי בעל הדין עצמו המבקש לעכב את פסק הדין עד שיביא ראיה:

נותנים לו זמן שלוש יום, ולאחר שלוש יום פוסקין את הדין, (נרמ"א: וצריך לשלם (מרדכי סוף פרק זה בורר)) ואם מביאין אחר כך יסתור הדין. ואם גלוי וידוע לבית דין שפלוני ופלוני הם עדים בדבר והרחיקו נדוד, נותנים לו זמן עד שיוכל להביא.

בשער משפט (סימן פז ס"ק כד) מבאר שגם כשידוע לבית הדין שיש עדים, ונותנים לו זמן נוסף, היינו דווקא להבאת עדים שיכולים לברר את הדברים בוודאות, שאז מוטב לבית הדין להמתין לבואם ולעכב את פסק הדין זמן ממושך משום שיש חשש גדול שפסק דין שיינתן עכשיו יתברר כמוטעה, אבל לא נותנים זמן להבאת עד אחד או להבאת ראיות שאינן מבררות באופן מוחלט, שבוה החשש לפסק מוטעה אינו גדול אלא פוסקין מייד את הדין, ואחר כך אם יביא ראיות יבקש לסתור את הדין.

ומאידך גיסא פסק השולחן ערוך (סימן יח סעיף ו) באופן גורף יותר על פי תשובת הרשב"א (סימן אלף קיח, הובאה בבית יוסף בסימן יט) שלא צריך כלל לפסוק בפני בעלי הדין: "בית דין פוסקין בדיני ממונות אפילו שלא בפני בעל דין", והטעם כתב שם "משום שכל זמן שיביא ראיה סותר את הדין מה שאין כן בדיני נפשות."

הסמ"ע (שם ס"ק יג) מיישב:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שם [ברשב"א] מסיים בטעמא, זו לשונו: "דהא כל זמן שמביא ראייה סותר דינו." ונראה פשוט דהיינו דוקא כשכבר טענו שני בעלי דינים לפני הדיינים, אזי קאמר דיכולין לומר הפסק דין לאחד מהן או לכתוב הפסק ולשלחו לכל אחד לביתו, וקאמר דהיינו דוקא בדיני ממונות כדמסיים בטעמא הנ"ל, מה שאין כן בדיני נפשות דלאחר שנתקיים הפסק הוא מעוות שאינו יכול לתקון. ועל דרך זה כתב בדרכי משה סימן (יז) [טז] סוף סעיף א' בשם הרשב"א ז"ל (חלק ב סימן קצב):

נתבע שקבעו לו זמן להביא ראיותיו ועבר הזמן ולא הביא, וכשרצו הבית דין לפסוק הדין טען הנתבע שנתן זכותו ללוי ואין לפסוק הדין שלא בפניו – מסתברא אם לוי הוא במקום קרוב שולחין לו ומודיעין אותו, אם בא וטוען והביא ראייה מיד שומעין לו, ואם לא בא או שבא ואמר "תנו לי זמן שאביא" – אין שומעין לו, דלא עדיף מגברא דאתיא מחמתיה, דבמזון לא איכפת לן לפסוק הדין שלא בפניו, וכל זמן שמביא ראייה סותר הדין.

עכ"ל.

ופסק השולחין ערוך (סימן יג סעיף ו):

אם הוצרכו הדיינים לשאול דבר מבית דין הגדול – כותבין ושולחין, ובית דין הגדול מודיעים להם דעתם, והם דנים אותם, דליכא למימר שיפסקו בבית דין הגדול עליהם את הדין, דהא בעינן שיהיו בעלי הדין עומדים לפני הדיינים.

והש"ך (שם ס"ק ח) כתב:

והא דכתב לקמן סוף סימן י"ח (סעיף ו) פוסקין בדיני ממונות שלא בפני בעל דין, מיירי שכבר טענו לפנייהם וכמו שכתב הסמ"ע שם (ס"ק יג), ואם כן כבר עמדו לפני דיינים אלו שפוסקין הדין.

והב"ח (כאן סעיף ח) הקשה על זה דהא בתשובת הרשב"א שהביא בית יוסף לקמן סוף סימן ט"ז מיירי שהנתבע נתן זכותו לאחר דאותו אחר לא טען כלל. ועוד, דלפי הטעם שכתב הרשב"א דדוקא בדיני נפשות דגלי לן קרא (שמות כא, כט) "וגם בעליו יומת", אבל לא בדיני ממונות, אם כן אין לחלק. אלא נראה דהרשב"א מיירי דוקא בדיעבד, עכ"ד.

ואין דבריו נכונים, דהא מלשון הרשב"א בתשובה (חלק א) סימן אלף קיח, "בית דין פוסקין שלא בפני בעל דין" כו' "הילכך חותכין את דינו היום" כו', משמע לכתחילה.

אלא נראה כמו שכתבתי, דהרשב"א מיירי שטענו לפנייהם לכך פוסקין וחותכין הדין שלא בפניו, ואף על גב דכתשובת הרשב"א שהביא בית יוסף לקמן סימן ט"ז (סעיף א) מיירי שנתן זכותו לאחר, מכל מקום קודם שנתן זכותו לאחר טען לפנייהם בעצמו.

התומים (ס"ק ד) הקשה על הש"ך מהא (דסימן קכד סעיף א) דנשים יקרות ותלמידי חכמים שולחים להם סופרי הדיינים לשמוע טענתם ועל פיהם פוסק בית הדין, ובהכרח לתרין כהב"ח שבמקום דאי אפשר מותר.

אך במאזניים למשפט (לרצ"ה קאלישר, ס"ק ז) תמה על התומים אם במקרה של נשים יקרות זה נקרא 'לא אפשר' "בדבר שהוא מן התורה, דכתיב 'ועמדו שני האנשים אשר להם הריב?' ולכן הוכיח:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דשתי הסברות הב"ח והש"ך מוכרחות, דוודאי על כרחך יש חילוק בין אפשר ללא אפשר, דהא שנינו בכתובות (פז ע"א) "הנפרעת שלא בפניו לא תיפרע אלא בשבועה", והיינו כשהלך למדינת הים, ואמאי, והא בעינן "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב" ואפילו בשבועה לא תיטול עד שיבוא לביתו? ונהי [...] אלא ודאי התורה אמרה "ועמדו שני האנשים" אם הם כאן, שעל ידי זה יצא הדין לאמיתו, אבל היכי שאינו כאן לא נימא שבשביל זה יפסיד המלוה לגמרי אלא פוסקין וגומרין הדין.

והמשיך להוכיח גם כסברת הש"ך והסמ"ע מסתימת סימן י"ח ולגבי קושיית התומים מנשים יקרות ותלמידי חכמים יישב דכשטוענים בפני שליח בית דין סגי.

הנתיבות המשפט (חידושים סימן יג ס"ק ח) הסכים לדעת הש"ך:

ובסימן י"ח [סעיף ו'] כתב המחבר דפוסקין שלא בפני בעל דין – מיירי בגמר דין, אחר שכבר טענו לפניהם. ואף דמיירי התם שנתן הנתבע זכותו לאחר, מכל מקום לא עדיף מגברא דאתי מחמתיה, ולכך לא הוי רק גמר דין.

אומנם בקצות החושן (שם ס"ק א) הקשה:

וקשה לי משקלא וטריא בערכין (כב, א) בטעמא דאין נזקקין לנכסי יתומים קטנים, דחד אמר משום צררי וחד אמר משום שובר, ואי נימא בדיני ממונות אין פוסקין שלא בפניו, אם כן תיפוק ליה משום דקטן בפניו כשלא בפניו, כדאמרינן (בבא קמא ק"ב, א) לענין מקבלין עדים בפני הקטן כיון דהוי כמו שלא בפניו לא הוי קבלה, אם כן הוא הדין מהאי טעמא אין פוסקין עליהן? ואף על גב דשם מיירי משטר דנעשה כבר כמי שנחקרה עדותן, היינו כיון דמן התורה נעשה כמי שנחקרה אין צריך תו חקירת עדות, אבל לענין הפסק לעולם צריך בין בשטר בין בעל פה. וכן בפרק הכותב (כתובות פח, א) מבואר דנפרעין מבעל חוב שלא בפניו, ואיך יהיה הפסק שלא בפניו? וכן מהא דכתבו הפוסקים דבתוך זמנו נפרעין אפילו מנכסי קטנים ועיינן בשולחן ערוך סימן ק"י (סעיף א), ונהי דלא חיישינן לפרעון, על כל פנים פסק מיהא צריך, ואין פוסקין שלא בפניו? ולכן נראה מכל הלין כדברי הב"ח דלא בעינן בפניו אלא לכתחלה והיכא דאי אפשר כדיעבד דמי.

נציין גם לדברי שושנת יעקב (סימן יג ס"ק ב) המחלק באופן אחר, ולדבריו בית דין לא פוסק שלא בפני הצדדים כאשר שניהם אינם בפני בית הדין, אבל כאשר אחד מהם בפני בית הדין ומבקש שיפסקו לו, חובה על בית הדין לפסוק לו. מטעם זה בית הדין הגדול ששני הצדדים אינם לפניו (כמתואר בסימן יג) לא יפסוק שלא בפניהם ואילו באופן שבו (כבסימן יח) רק אחד מבעלי הדין אינו נמצא פוסקים הדין שלא בפניו.

נמצא להלכה שאם היו הצדדים לפני בית הדין וטענו טענותיהם, לדעת הסמ"ע, הש"ך והנתיבות יכול בית הדין לדון ולפסוק את הדין שלא בפניהם ולשלוח להם את פסק הדין, ולדעת הב"ח וקצות החושן גם אז לכתחילה לא יפסקו שלא בפניהם, אבל כדיעבד כשפסקו שלא בפניהם דינם דין, והוכיחו התומים והמאזניים למשפט שכשאי אפשר נחשב כדיעבד ופוסקים שלא בפניו. כשהנתבע כאן – בית הדין מאפשר להביא ראיות בזמן סביר אך אם עבר הזמן ובעל דין מבקש לעכב את פסק הדין לשם הבאת עדים או ראיה ניצחת נותנים לו זמן מוגבל בלבד. ואם אינו מביא פוסקים את הדין וכשתגיע הראיה הניצחת יסתרו את הדין. גם כשטען אחד מבעלי הדין טענותיו ואחר כך מכר את זכויותיו לאדם אחר, יכול אותו אדם להביא ראיות לפני בית הדין באופן מייד, אך אם אינו יכול להביאם מייד אין הוא יכול לעכב את פסק הדין אלא יפסקו ואם יביא לאחר זמן ראיה ניצחת יסתור את הדין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לכאורה די בדברים אלו כדי להכריע שפסק הדין שכבר נפסק בבית הדין האזורי שלא בפני המנוח שריר וקיים, גם משום שמדובר בדיעבד כדעת הב"ח והקצות והתומים, וגם משום שנשמעו הצדדים לפני בית הדין כדעת הסמ"ע הש"ך, נתיבות המשפט והמאזניים למשפט, וגם מדברי השושנת יעקב שהיה על בית הדין לפסוק גם לאחר פטירת המנוח משום שהגרושה עדיין בפניהם ומצפה לפסק הדין. נוסף על כך: כאשר ייווצר עיכוב במתן פסק הדין אם ייאלצו להמתין לקונה, לא ממתנים אלא פוסקים מייד ואם יביא אחר כך ראייה ניצחת יסתור את הדין, וזה הדין של הנפרעת כתובתה שלא בפניו, שגובה אף שהיה אפשר להמתין לבעלה שישוב ממדינת הים.

אלא שעדיין היה לכאורה מקום לדון, לפי דברי הרשב"א בתשובה (אלף קצב) שכיוון שיוורשת הנכסים נחשבת כבעלת דין, והיא לא הוזמנה ולא הופיעה בבית הדין ולא נשמעו דבריה, אם כן אפשר שנחשב הדבר כאילו לא נשמעו דברי הצדדים בבית הדין?

אך האמת יורה דרכו שאין ראייה לכך מדברי הרשב"א מכמה וכמה טעמים. אדרבא ניתן לדייק מדברי הרשב"א שאין מעמדה כבעלת דין.

ראשית, הרשב"א לא אמר שהקונה נחשב כבעל דין וצריך שישמעו את טענותיו של מי שבא מכוח הראשון, שהרי דבר פשוט הוא שמה מסר ראשון לשני כל זכות שהייתה בידו, וכיוון שהראשון טען את טענותיו הרי שהן נשמעו בבית הדין. כל מה שהרשב"א אמר הוא שאם יש לקונה ראייה ניצחת הרי הוא יכול לבקש להביאה לבית הדין הגם שהזמן שנתנו לראשון להבאת ראיות עבר, שהרי טעמו של הרשב"א היה שגם לראשון הייתה זכות להביא עוד ראיות מוכחות ולכן יש זכות הבאת ראייה גם לשני.

חידושו של הרשב"א הוא שכיוון שהשני קנה את זכותו של הראשון לכן גם הוא יכול להביא ראיות. אבל אדרבה, מכאן אתה למד שאם היה מגיע אדם אחר שלא מכוחו של הראשון וטוען שרוצה להביא ראיות לא היו שומעים את דבריו, משום שאינו בעל דברים בתביעה זו. ולהלן נברר מי הוא זה שאינו יכול להתערב בדיון.

עוד יש לדייק מדבריו שמי שבא מכוח הראשון אינו יכול לבטל את הדיון שכבר התקיים בטענה שרוצה שידונו מחדש בפניו, אלא רק זכותו להביא ראיות.

שנית, הרשב"א הבהיר שזכותו זו של השני היא רק בתנאי שהוא אינו מעכב את מתן פסק הדין, אבל אם הוא לא מביא את ראיותיו מייד אלא רוצה לעכב את פסק הדין, גם הרשב"א כתב שאין לו זכות לעכב כמו שלא הייתה זכות עיכוב לראשון.

ושלישית, הרשב"א כתב שיכול לעכב מעט את מתן פסק הדין עד שיביא ראיות, אבל במקרה שלפנינו מדובר במבקשת שהגיעה לאחר שכבר נפסק הדין, ובזה לא עלה על הדעת שיוכל לבטלו למפרע, אלא שאם תהיה בידה ראייה ניצחת תביאה לבית הדין ותבקש לסתור את הדין.

האם לזוכה בצוואה יש מעמד של 'בעל דין' שחובה להזמין לדיון?

עדיין יש מקום לדון האם היה חייב בית הדין להזמין מיוזמתו את הזוכה בנכסים לדיון בפניו, והאם העובדה שלא הוזמנה מהווה פגם מהותי בסדר הדין היכול לגרום לביטול פסק הדין?

אומנם מכלל דברי הרשב"א אפשר גם לשמוע שלא ראה פגם באי-הזמנת מי שבא מכוחו של הראשון, וכל הדיון היה על זכותו להביא ראיות, אך נראה להרחיב מעט ולבאר כלל ברור בזה – את מי חייבים להזמין לדיון, מי יכול להתערב אבל לא חייבים להזמין, ומי אינו יכול להתערב כלל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הזכות והחובה להופיע בדיון היא לבעלי הדין, התובע והנתבע, שהם בעלי המעשה שעליו נסוב הדיון. חובה על בית הדין להזמין את בעלי הדין שיופיעו לפניו, לקיים מה שנאמר "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב" וכן "והועד בבעליו" שלמדו חז"ל מזה "יבוא בעל השור ויעמוד על שורו". אבל המעגל הרחב יותר של האנשים שיש להם נגיעה והשלכות מתוצאת הדיון, אבל אינם בעלי הריב, אינו מוזמן לדיון וגם אין לו זכות להתערב בדיון (כמובן ניתן להזמין אנשים בתור עדים או לביור העניין).

לדוגמה, בית הדין אינו צריך להזמין את הערב לעסקה כדי לשמוע טענות ממנו על גוף העסקה, ואפילו 'ערב קבלן' שיש זכות לתובע לגבות ממנו לפני שיגבה מהנתבע – גם הוא אינו שייך לבעלי הדין ואינו מוזמן לדיון.

רחוק יותר הוא מי שקנה את נכסי הנתבע שהיו משועבדים לעסקה, שאף שלבסוף יגבו ממנו את הנכס שקנה – גם הוא אינו מוזמן לדיון ואינו יכול לבוא ולהתערב בדיון שבין התובע והנתבע. מעמדם של הערב והלוקח של הנכסים הוא רק לגבי זכות הגבייה מהנכסים וכשיבואו לגבות מהם יבקשו את קיום השטר ואת פסק הדין, אבל אין הם חלק מהדיון על החיוב עצמו אף שיש לתוצאת הדיון נגיעה לגביהם.

יתרה מזו, הגמרא (בבבא קמא ח ע"ב ובבבא מציעא יד ע"א, ונפסק בשולחן ערוך חושן משפט סימן רכו סעיף א) דנה במקרה שבו הלווה התנתק מהנכס ומכר את שדהו ללוקח שלא באחריות, והדיון בבית הדין התנהל בין הקונה שבא מכוחו של הלווה – המוכר לבין המלווה שהלווה למוכר המבקש לממש את שיעבודו על השדה, שם המוכר הוא הלווה, ובכל זאת גם שם לא ניתנת למוכר זכות העמידה בדיון אלא כאשר עדיין יש לו תועלת ונגיעה לדיון זה. ועיין בתוספות (שם ד"ה דינא) ובראשונים המתקשים מה התועלת שיש בהתערבותו בדיון, שהרי גם בלעדיו בית הדין טוען ללוקח כל מה שהוא יכול היה לטעון. כלומר: למרות היות הלווה בעל המעשה לדעת הראשונים אין צורך להזמין לדיון אם אפשר למצות את הטענות האפשריות בלעדיו. האחרונים התקשו שם בגמרא להפך: מדוע מלכתחילה בעל החוב פונה לקונה ולא דן עם הלווה על ההלוואה, שהרי לא תובעים את הלוקח אלא כאשר אין אפשרות ללווה לפרוע? ועיין באבן האזל (הלכות מכירה פרק יט הלכה ט) ובמנחת שלמה (לגרש"ז, בבבא קמא שם – ח ע"ב) שביארו (כל אחד מטעמו) שאכן בערב הלווה הוא בעל הדין כיוון שהדין הוא שפונים אליו תחילה, אבל בגבייה מנכסי הלווה, כשהנכסים אינם ביד הלווה הוא מאבד את מעמדו. ועיין שם באחרונים נוספים כגון "שקאפ ועוד. מכל מקום מדברי הראשונים והאחרונים ברור שלא כל מי שיש לו שייכות או נגיעה לדיון יכול להשתתף בדיון, אלא דווקא הנתבע הישיר הוא שדן בדבר. אומנם בשעת הגבייה הדין הוא עם בעל הנכס ואז המוכר שהוא בעל המעשה יכול לדון רק מפני שנחשב שעדיין לא התנתק מהנכס והוא עדיין נחשב בעל דין.

כאמור, כאשר בעל הדין נמצא לפניו והוא הנתבע, מפורש בשולחן ערוך שלא מזמינים אלא אותו, ולא נמצא בשום מקום שמזמינים את הערבים או את הלקוחות שקנו ממנו את נכסיו, וכאשר הוא אינו נמצא לפניו, כגון שהדיון התחיל רק לאחר פטירתו, ובאים לגבות מיורשיו או מהלקוחות – אז, כיוון שהדיון הוא על הגבייה מהיורשים או מהלקוחות, לכן הם נחשבים בעלי דין. מטבע הדברים, כיוון שהיורשים והלקוחות אינם יכולים לטעון לגופו של חיוב כי אינם יודעים את פרטי המעשה, חייב בית הדין לשמש להם לפה והוא טוען בעבור היורשים והלקוחות את מה שהיה יכול בעל הדין לטעון בעצמו, ומתבאר מדברי התוספות והראשונים שכאשר בעל המעשה אינו יכול להוסיף טענות על מה שבית הדין טוען בעבור הלקוחות אין לו מעמד בדיון אלא כאשר יש נפקא מינא מבואר. ובנחל יצחק (חושן משפט סימן קיא סעיף א ענף ב) חידש שלא יכול בעל דין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לומר "איני חפץ שתטענו עבורי אלא שיבוא המוכר לטעון עבורי": "והך מילתא דטענין ללקוחות – הוי זה ענין מן התורה כמבואר, ולא שייך בזה לומר 'אי אפשרי בתקנת חכמים', דאין בזה תקנת חכמים."

ומכל מקום המסקנה ברורה שכאשר הנתבע קיים אין זכות עמידה ללקוחות וליורשים וכמובן אין חובה להזמין לדיון.

הדברים מבוארים בשולחן ערוך גם לגבי דין כתובה כפי שהביא בעל מאזניים למשפט: בשולחן ערוך (אבן העזר סימן ק) מבואר שכתובת אלמנה וגרושה נגבית מנכסים שהשאר הבעל גם לאחר מותו, למרות היות הנכסים ביד היורשים, וכן מבואר בשולחן ערוך (חושן משפט סימן קח) בדין גבייה מן היורשים או הלקוחות, שכיוון שבדרך כלל אינם יכולים לטעון ברי כנגד החיוב, הרי שבית דין משמש להם לפה וטוען בעבורם כל טענה שהאב יכול היה לטעון בחייו כנגד החיוב. אבל משהחליט בית הדין שהשטר קיים הרי שהגבייה מהנכסים היא ברורה ואין להם טענה שלא היו נוכחים בדיון עצמו של החיוב.

בנידון דין: חיוב הכתובה הוא חיוב גמור על האיש, וחובת ההוכחה להפסד כתובה היא על האיש. האיש עצמו הופיע בפני בית הדין ולא כפר בזכות האישה לכתובה, מעבר לטענה ש'אין כפל זכויות'. לכן עוד בחייו הטיל בית הדין עיקול לטובת הכתובה, והשהה את גבייתה עד לאחר סיום בירור ההליך הרכושי. ייתכן שהטלת העיקול על נכסי האיש בחייו, נחשבת כגבייה מחיים של הכתובה ומונעת את המעמד של הזוכים בצוואה להיחשב בעלי דין לטעון נגד הגבייה כיוון שהגבייה איננה מהם, אך גם מבלי להיכנס לבירור שאלה זו, לכל הפחות נראה שכיבוד הטלת העיקול מחיים לצורך הכתובה, מחייב את בית הדין יותר מבקשת עיכוב הביצוע של הזוכה בצוואה.

הזוכה בנכסים לאחר מות הגרוש, מכוח צוואת הגרוש, לא הייתה בעת הגירושי וגם איננה כיום בעלת דין לגבי תביעת הכתובה. דינה של המוטבת בצוואה הוא רק כמי שקנתה את נכסיו של הגרוש שהיו משועבדים לבעלי חוב שקדמו לקנייתה, שאין ללוקח מעמד בדיון לגבי העסקאות שמהן נוצר החוב. אומנם אם יש בידה ראייה ניצחת היא יכולה לשלוח לבית הדין ובית הדין יבררו אותה, וכן כשיבואו לגבות ממנה היא יכולה לבקש 'מעשה בית דין' או 'שטר טירפא' שהחיוב היה כדין, אך לגבי הדיון בחיוב עצמו אין צורך להזמין ויכולה הייתה הגרושה התובעת לומר לה 'לאו בעלת דברים דידי את'.

הזמנת בית הדין האזורי

עם זאת כיוון שמדובר בגבייה מיורשים, בית הדין האזורי טען את כל הטענות לגבי האפשרות להפסד הכתובה ובירור את העובדות כפי שהובאו על ידי הצדדים עוד בחיי האיש. בית הדין טרח והזמין את היורשים ילדי הצדדים וכשנודע לו על הצוואה הזמין גם את המוטבת בצוואה, אך אלה לא הוזמנו כבעלי דין שחייבים להזמין, אלא כחלק מהרצון לברר כל אפשרות לקיום ראייה. ילדי האיש שהיו נוכחים בדיון והיו עדים לסילוק האישה על ידי האיש, לא טענו נגד חיוב הכתובה ואדרבה אישרו את החיוב. המבקשת לא הגיעה לדיון ולכן יכול בית הדין להניח שאין ראייה נוספת.

גם בבקשתה לא ציינה המבקשת שיש לה ראייה נגד עצם החיוב, ומן הסתם היא גם אינה יודעת על חיי הנישואין יותר ממה שהמנוח עצמו טען וממה שיודעים היורשים שהיו נוכחים בשעת גירוש אימם מהבית על ידי אביהם, וכן מבית הדין שסכסוך הגירושי נידון בפניו. לכן גם

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מצד זה אין מקום לקבל את הבקשה לערער בטענות על חיוב הכתובה, אין כל פגם באי־היותה שותפה לדיון וגם אילו לא הייתה מוזמנת לא היה בכך כל פגם.

דחיית טענות המבקשת מבחינה חוקית

נראה שטעות ביד המבקשת גם בטענותיה על חוסר סמכות בית הדין לדון בירושת המנוח ללא הסכמתה בכתב.

מבחינה חוקית תביעת כתובה היא בסמכות ייחודית של בית הדין [...] תביעה זו הוגשה במסגרת הליך הגירושין בחיי הבעל, חובתו של בית הדין לפסוק בעניין הכתובה כפי שהוסכם לפני הגירושין גם אם המגרש נפטר בינתיים.

שלא כדברי המבקשת, תביעה זו אינה קשורה לסעיף 155 בחוק הירושה, כי התובעת כתובה אינה חלק מן הירושים, ובניגוד לתביעת זכויות ירושה היא מוחרגת גם בחוק הירושה. בסעיף 148 לחוק הירושה נאמר כי "חוק זה אינו בא לפגוע ביחסי ממון בין איש לאשתו או בזכויות הנובעות מקשר האישות".

לכן חובתו של בית הדין הייתה לדון בתביעת כתובה, גם אם לאחר מכן גביית הכתובה תיעשה מנכסי הבעל שנפטר. נכסיו של אדם משועבדים להתחייבותו בכתובה משעת הנישואין והשיעבוד אינו פוקע מנכסיו במותו. במקרה שלנו זמן הגבייה של הכתובה היה כבר בשעת הגירושין שהיו כמובן בחיי הבעל, אלא שבית הדין השהה את פסיקת החיוב עד שיתברר אם האשה זוכה מנכסי הבעל בסכומים המקבילים לכתובתה. בית הדין הטיל עיקול על הנכסים לטובת הכתובה ולאחר שהתבררו סופית זכויות הגרושה בנכסי בעלה על פי החוק, חייב היה בית הדין להשלים את פסיקת תביעת הכתובה.

טענות המבקשת על אי־המצאת כתבי התביעה לידיה כנדרש, דחויות גם גם מבחינה חוקית מהטעם שהתבאר בפן ההלכתי, שהיא לא מהווה חלק מהצד הנתבע בתיק, ולא עוד אלא שהדיון החל בתביעה בחיי הגרוש הרבה זמן לפני זכייתה בנכסים. ואם כן הדיון התקיים בהזמנת ונוכחות שני הצדדים.

אף על פי כן נהג בית הדין כמצופה ממי שדואג לבירור המקסימלי, והזמין את כל מי שיש לו נגיעה לתיק, את הירושים ואת המוטבת בצוואה, כדי לברר ככל הניתן אפשרות של ראייה כלשהי, באופן הנהוג בבתי הדין כפי התקנות. וייתכן שגם אם היה מעמד למבקשת לא היה מקום לבקש את ביטול הדיון שכבר נעשה ונפסק ככל שאין היא מביאה ראיות שהופעתה הייתה משנה את פסק הדין.

נדגיש כי בכל הדיון עד כאן התייחסנו לבקשה כאילו אכן ידוע שהמבקשת לא קיבלה את זימון בית הדין ולא ידעה על קיומו, ובכל זאת הראינו שלא נמצא פגם בפסק בית הדין. אבל לזה יש להוסיף כי כנגד טענת המבקשת שלא קיבלה את הזימון, עומדים דברי בית הדין: "הגב' [פלונית] הוזמנה לדיונים כדין כאמור בתקנות הדיון תקנה לז באמצעות הדואר פעמיים", וחזקה על בית הדין שעשה עבודתו כראוי, וכן משהוצג על ידי המשיבה אישור מסירה על ידי הדואר חלה כאן גם 'חזקה של יח עושה שליחותו'. לכן בזה בפני עצמו היה די לדחות את בקשת רשות הערעור.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

סיכום והוראות

א. טענות המבקשת דחויות גם מההיבט ההלכתי וגם מההיבט החוקי, ולכן בית הדין דוחה את בקשת רשות הערעור ועיכוב הביצוע.

ב. ניתן לפרסום בהשמטת פרטי הצדדים.

ניתן ביום כ' בתמוז התשפ"ב (19.7.2022).

הרב דוד ברוך לאו – נשיא

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה